

Közgazdaságtan és identitás

George Akerlof 2001-ben kapott közgazdasági Nobel-díjat Michael Spence és Joseph Stiglitz társaságában, az információs aszimmetriával rendelkező piacok elemzésének kifejlesztéséért. Rachel E. Kranton a Maryland-i Egyetem Közgazdaságtan tanszékének professzora. Akerlof és Kranton tanulmánya mikroökonómiai eszközökkel elemzi az identitásalapú kölcsönhatásokat a gazdaságban – felhasználva több társtudomány eredményeit is. A következő kérdésekre keresnek választ: vajon az egyéni identitás, és az egyén-csoport viszony kialakulása milyen döntéseken alapszik? Milyen következményekkel kell számolnia az aktoroknak és környezetüknek? Hogyan változik meg különböző választások hatására az egyének kifizetése, az externália mértéke? Milyen hatásmechanizmuson keresztül alakítják ezek a cselekvések a társadalmat, a gazdaságot és a gazdasági hatékonyságot?

1. BEVEZETŐ

A szerzők az identitás gazdasági szerepét tanulmányozták egy olyan modell segítségével, amely mind a szociológia, mind a pszichológia tudományos eredményeit összegzi. Az egyéni döntés azáltal változik meg, hogy a hasznossági függvényt a különböző társadalmi kategóriákkal és a hozzájuk tartozó viselkedési normákkal bővítették ki. Ezek alapján alkották meg azt a játékelméleti modellt, amellyel leírható az identitás egyének közti kölcsönhatásokra, interakciókra gyakorolt hatása. Ezáltal olyan jelenségeket érthetünk meg, amelyek elemzése az eddigi gazda-

sági elmélet keretein kívül állt: etnikai konfliktusokat, diszkriminációt, szeparatista politikákat. Az elemzésbe foglalt következtetések mind valós bizonyítékokon, felméréseken alapulnak, miközben gyakran eltérnek a korábbi modellek következtetéseitől.

A következő négy példával illusztrálták a szerzők, hogy az identitás milyen mechanizmusok révén hat a döntésekre:

1. Az egyéni viselkedés gyakran olyan formákban jelenik meg, hogy más identitásúak számára önrombolónak, károsnak tűnik. Az ilyen viselkedést a legtöbb esetben az önkép megerősítése motiválja.

2. Az identitás közgazdasági elemzése egy új típusú externáliára hívja föl a figyelmet. Az egyéni cselekvés hatással lehet, sőt válaszreakciókat (amelyek bírhatnak további externális hatásokkal) is kiválthat másokban.

3. Az identitásnak komoly szerepe van a preferenciák formálásában is, a társadalom vagy közösség véleménye ezáltal megjelenik az egyén döntéseiben.

4. Látható tehát, hogy milyen fontos szerepe van az egyének énképének. Eből következően az identitás kiválasztása válik az egyik legfontosabb egyéni „gazdasági” döntéssé, ugyanis az egyének (többé-kevésbé) szabadon megválaszthatják, kik is akarnak lenni. E döntés korlátainak meghatározása szintén a legfontosabb kérdések egyike.

2. HASZNOSSÁGI FÜGGVÉNY ÉS AZ IDENTITÁS ALAPÚ DÖNTÉS

Az identitást társadalmi kategóriák (C) definiálása révén építették a modellbe. A társadalom minden tagja (j) egy kategóriába tartozik aszerint, hogy önmagát ho-

va sorolja (tehát függetlenül mások róla alkotott véleményétől). E kategóriákhoz viselkedési előírások tartoznak (P), amelyek nemcsak normákat jelentenek, hanem egy bizonyos ideált is megtestesítenek. Az egyén lehet normakövető, vagy normaszegő. Az identitás fogalma a továbbiakban az egyén öndefinícióját, társadalmi kategóriáját jelenti.

Ha a társadalmat nemek szerint különböztetjük meg, C két elemből (férfi és nő) áll, ahol a férfiak társadalmi státusza magasabb, mint a nőké. c_j fejezi ki j nemét, P pedig a nemekhez kapcsolódó (ideális) viselkedési előírásokat foglalja magába. Ezek alapján a hasznossági függvény a következő:

$$(1) \quad U_j = U_j(a_j, a_{-j}, I_j)$$

A hasznosságérték függ j identitásától, képétől (I_j), saját viselkedésétől (a_j), és mások viselkedésétől (a_{-j}). Mivel ezen argumentumok meghatározzák j fogyasztását, ezért az $U_j(\cdot)$ függvény megfelel az egyéni akciók és externáliák standard közgazdaságtani vizsgálatához.

A fentiek alapján I_j a következőképp vázolható:

$$(2) \quad I_j = I_j(a_j, a_{-j}; c_j, \epsilon_j, P)$$

Az egyén (j) identitása függ (a saját maga által meghatározott) társadalmi kategóriájától (c_j), attól, hogy mennyire felelnek meg az ő tulajdonságai a kategória ideáljának, és végül attól, mennyire felel meg mind az ő, mind pedig a többi, vele azonos kategóriába tartozó egyén viselkedése az elvártaknak. Az $I_j(\cdot)$ függvény egy kategória társadalmi státuszát mutatja. Ezek alapján a továbbiakban a hasznosság változása az identitás csökkenését/növekedését jelenti. Minden egyén döntésével hasznosságát akarja maximalizálni (1), exogénnek véve a c_j, ϵ_j, P érté-

ket, és mások cselekedeteit. Fontos hangsúlyozni, hogy a különböző egyéni cselekvések visszahatnak mind a normákra (P), mind pedig a társadalmi kategóriákra (C).

3. KÖZGAZDASÁGTAN ÉS IDENTITÁS – EGY LEHETSÉGES MODELL

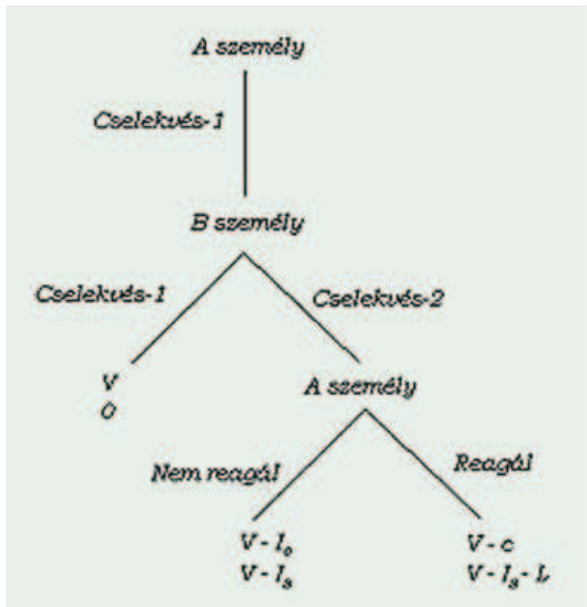
3.1. A MODELL

A szerzők a modellt úgy építették föl, hogy a társadalmat két csoportra osztották. A két csoportot *zöldeknek* és *pirosaknak* nevezték. Ezen kívül megkülönböztettek kétféle cselekvést: *cselekvés-1-et* és *cselekvés-2-t*. Ha az egyén ízlése szerint előbbit választaná, és végül így is dönt, V hasznosságot szerez, ha azonban *cselekvés-2-t* választja, hasznossága 0 . Ilyen keretek között a standard közgazdasági szemlélet szerint mindenki preferenciája szerint választana.

Bevezették továbbá az identitásalapú preferenciák rendszerét. A két kategóriára osztott társadalomban minden egyén *zöldként* határozza meg mind önmagát, mind másokat. A viselkedési előírások szerint egy *zöld cselekvés-1-et*, egy *piros* pedig *cselekvés-2-t* kell, hogy válasszon. Azok a *zöldek*, akik mégis *cselekvés-2-t* választanak, kikerülnek a zöld csoportból, és ezzel identitásuk I_s („önidentitás”, saját identitás) értékkel csökken. Az externális hatásokat két személy, i és j kapcsolatán keresztül vizsgálták. Ha i *cselekvés-2-t* választja, akkor ezzel j identitását I_o -val csökkenti. Ezt követően azonban j -nek lehetősége van a reagálásra, amivel c költség mellett visszaszerezheti korábbi hasznosságát, L értékű veszteséget okozva ezzel i -nek.

Az ábrán az a folyamat látható, amikor B személy úgy választhat *cselekvés-1* és *cselekvés-2* közül, hogy A személy cseleke-

deteiből látja (hiszen *cselekvés-1-et* választott), hogy ő milyen identitású.

1. ábra: A és B személyek kifizetései különböző cselekvési alternatívák mellett

Ekkor *B személy* számára az egyik lehetőség, hogy cselekedeteivel ő is ugyanahhoz a csoporthoz tartozónak mutatja magát. Ebben az esetben *A személy* kifizetése V nagyságú, míg *B személyé* 0 . Ilyen esetben *A személy* nem érdekelt abban, hogy megváltoztassa döntését. *B személy* azonban dönthet úgy is, hogy ő a másik csoporthoz tartozók magatartását követi, károkat okozva ezzel *A személynek*, aki emiatt döntési helyzetbe kerül. Egyrészt dönthet úgy, hogy nem változtatja meg korábbi választását, elfogadva ezzel a $V - I_0$ mértékű kifizetést. Másrészt azonban dönthet úgy is, hogy c költség mellett újra elérje maximális hasznosságát, V -t. Ezzel azonban további hasznosságvesztést (L) okoz *B személy* számára.

3.2. EGYENSÚLYI EREDMÉNY

Az előző ábrán vázolt mechanizmus alapvetően 4 féle eredményre vezethet:

1. *A személy* elrettentheti *B*-t attól, hogy *cselekvés-2-t* válassza, ha $c < I_0$ és $I_s < V < I_s + L$

2. *A személy* reagál, de ezzel nem retenti el *B*-t *cselekvés 2-től*, ha $c < I_0$ és $I_s + L < V$

3. *A személy* nem reagál, és így *B személy* sem változtat, ha $c > I_0$ és $I_s < V$

4. *B személy cselekvés-1-et* választja, *A személy* választától függetlenül, ha $I_s > V$

A modell két fő eredménye a következő:

- Egyrészt értelmezhetővé teszi a kapcsolatot a gazdasági tevékenységek és az identitás pszichológiája között.
- Másrészt lehetővé teszi az összehasonlító statisztikai elemzést az identitásalapú paraméterek között (így megmutatható, hogyan hat a tradicionális közgazdasági elemzés a döntésre – például egy T adón keresztül).

3.3. A MODELL ÉS A KÖLCSÖNHATÁSOKAT MEGHATÁROZÓ VISZONYOK DEFINÍCIÓINAK KIEGÉSZÍTÉSE

Az egyének nem csupán a cselekvések közül választhatnak, hanem saját identitásuk is részben döntésük függvénye. Ezt a döntést jórészt annak alapján hozzák meg, hogy milyen valószínűséggel kerülnek kapcsolatba saját csoportjukba, illetve a másik csoportba tartozókkal. Ezek a valószínűségek nem szükségszerűen exogén elemek (akárcsak a normák és az ízlések). Ennek oka abban rejlik, hogy az egyének a lehető legkisebb veszteség érdekében arra törekszenek, hogy saját csoportjukba tartozókkal kerüljenek „párba”: ezt az endogén választási folyamatot különböző identitások és normák mozgatják.

4. IDENTITÁS, NEMISÉG ÉS KÖZGAZDASÁGTAN A MUNKAHELYEN

A szerzők a nemek munkahelyi szerepével foglalkozó identitás-elméleten olyan kiegészítéseket végeztek, hogy az alkalmas legyen a szegregáció közgazdasági elemzésére. Ehhez olyan modellt építettek, amely figyelembe veszi a nemek és különböző foglalkozások közti társadalmi konvenciókat, ugyanis ezek hatással vannak az egyéni kifizetésekre.

4.1. A MODELL

Kiindulópontjuk egy olyan vállalat, amelynek dolgozókra van szüksége olyan feladat elvégzéséhez, amit a társadalmi konvenciók szerint férfiak végeznek („férfimunka”). Ha egy nő tölti be ezt a munkakört, akkor ez az ő számára I_S mértékű (egy „női munkakörhöz” képest), a férfi kollégák számára pedig I_O mértékű hasznosságvesztéssel jár. Hasznosságvesztésük és ebből következő reakcióik a termelésre is hatással lehetnek, így a vállalat számára egy bizonyos költségszintig érdemes a nemek és a munkakörök viszonyán változtatni. Ennek leggyakoribb formája, hogy női és férfi munkaköröket hoznak létre, nem pedig a meglévő munkaköröket próbálják függetleníteni a nemektől. Ezek a problémák természetesen nem csak vállalati szinten jelennek meg, hanem az iparágak és az egész gazdaság szintjén is. Kiemelik továbbá azt a jelenséget, hogy a vállalati reakciók pozitív eredményeit, szemben a költségekkel, nem csak a vállalat érzi meg. A fentiek alapján megállapítható, hogy ha a piaci mozgások, vagy a technológia változása nem elégséges a társadalmi megszokások megváltoztatásához, akkor szükség van a felülről vezérelt beavatkozásra.

4.2. A NŐI MUNKAERŐMOZGÁS HATÁSAI

A női munkaerő mozgása kihatással lehet a nőiesség és férfiasság fogalmainak változására, a nemek és a munkakörök kapcsolatának szorosságára (mind a háztartásokban, mind a munkahelyeken). A modellben az ilyen változások csökkentik azt a hasznosságvesztést, amely a munkás neme és munkaköre közötti „ellentmondásból” fakadhat (I_S), és az externáliákat (I_O). A folyamat eredményeképp növekszik a női jelenlét a munkaerőpiacon, szinkronban a nők és férfiak foglalkoztatási rátáinak közeledésével. Az elmúlt évtizedek statisztikai adatai alapján megállapítható, hogy nemcsak a férfiak aránya növekedett a korábban nők dominálta munkakörökben, hanem az is, hogy ennél jóval nagyobb mértékben hódítottak teret a női dolgozók. Fontos kiemelni, hogy ebben az időszakban sem technológiai, sem pedig adottságokbeli változás nem zajlott le.

5. AZ IDENTITÁS, A KIREKESZTÉS ÉS A SZEGÉNYSÉG ÖKONÓMIÁJA

Ahhoz, hogy elemezhesük az identitás szerepét a szegény és kirekesztett közösségek körében, a szerzők a korábbi modellt is felhasználva, a következő megkülönböztetést tették: a *zöldeket* domináns kultúrának nevezték, míg a *pirosakat* alárendelt pozícióba helyezték. A *zöldek* szerint a *pirosak* gyakran hoznak rossz gazdasági döntéseket, viselkednek önpusztító módon (drogok, korai terhesség stb.).

5.1. MOTIVÁCIÓS MODELL

Ez a modell a szegénységgel és az egymással szemben álló identitások vizsgá-

latával foglalkozó etnográfiai tanulmányokon túl felhasználja a társadalmi kirekesztettség pszichológiai hatásait is. A szerzők alapfeltevése, hogy a különböző, egymásnak alárendelt csoportokból származó egyének soha nem tudnak teljesen megfelelni az ideális képnek, *a zöldnek*. Vannak ugyan a kirekesztett csoporton belül olyanok, akik megpróbálnak integrálódni a domináns kultúrába, ám ezt ambivalenciával teszik, és próbálkozásukat csupán mérsékelt siker követi. További konfliktusforrás, hogy hogyan lehet úgy a *zöldek* között dolgozni, hogy közben az egyén képes legyen leplezni azt, hogy valójában nem teljesen azonosul velük. A gazdasági alkalmazkodás hiánya könnyen vezethet a szembenálló identitás választásához. Fontos kérdés az is, miként jelenti a domináns csoport öndefinícióját az, ahogyan másokat kirekeszt. Ha a *pirosak* meg akarják őrizni identitásukat, cselekvéseik negatív pénzügyi externáliákat okoznak. Ebben a modellben az externáliák az identitásokból fakadnak: a *pirosakat* dűhíti a *zöldek* dominanciája, a *zöldek* pedig a *pirosak* szabályszerű magatartása.

5.2. IDENTITÁSMODELL - SZEGÉNYSÉG, TÁRSADALMI KIREKESZTETTSÉG

Miként az első modellben, itt is két cselekvés közül lehet választani: *cselekvés-1* (munkavégzés) és *cselekvés-2* (szabadidő). *Cselekvés-1* értéke az egyén (i) számára v_i , ahol $0 < v_i < 1$, míg *cselekvés-2*-é 0.

Az önmeghatározásnak két módja van: *zöld* és *piros*. Egy *zöld* r mértékű identitásvesztéssel szembesül, ha a társadalom egy másik tagja nem a domináns csoporthoz tartozik - a *pirosak* számára ilyen veszteség nem jelenik meg. A viselkedési szabályok szerint a

zöldeknek a *cselekvés-1-et*, a *pirosaknak* pedig *cselekvés-2-t* kell választaniuk. Ha egy *zöld* (*piros*) mégis *cselekvés-2-t* (*cselekvés-1-et*) választana, akkor identitása I_S^G (I_S^R) értékkel csökken. Mivel, a *pirosak* elutasítják a domináns kultúrát, ezért számukra *cselekvés-1* hozadéka csupán v_i -a értékű, miközben I_S^R mértékű veszteséget is el kell könyvelniük. Az externáliák okozta veszteség a *zöldek* (*pirosak*) számára I_0^G (I_0^R). Továbbá a *cselekvés-2-t* választó *pirosak* döntése k értékű pénzbeli negatív externális hatással bír a *cselekvés-1-et* választók számára. Minden egyén döntést hoz, amellyel identitást és cselekvést választ a maga számára, ám ezen a továbbiakban nem változtathat. Döntésüket a várható hasznosság maximalizálása alapján hozzák meg, figyelembe véve a más, különböző kosarakat választó egyénekkal való találkozások valószínűségét.

5.3. EGYENSÚLY ÉS ÉRTELMEZÉS

A modellbeli egyensúly megmutatja, hogy miként hatnak a közösségen belüli kapcsolatok a *piros* identitás és *cselekvés-2* gyakoriságára. Csak és kizárólag akkor jöhet létre olyan egyensúlyi helyzet, amikor minden egyén *zöld* identitást, és *cselekvés-1-et* választ (*All-Green*), ha $r < I_0^R$, azaz, ha több nehézsége származik a *pirosaknak* abból, hogy a *zöldekhez* tartozzanak, mint amekkora veszteséget a *zöldek* éreznének azáltal, ha ki kellene zárniuk valakit maguk közül. Ezt az állapotot mutatja a 2. ábrán az origóból induló félegyenes fölötti terület. Elkerülhetetlenné válik r értékének növekedésével, hogy *piros* identitásúak is legyenek az egyensúlyi állapotban.

Vegyes egyensúlynak (*Mixed*) neveztek, amikor a közösség egyes tagjai *zöld* identitásuk mellé *cselekvés-1-et*, míg

mások *piros* identitást és *cselekvés-2-t* választanak. Ezeket az eseteket a két pozitív meredekségű félegyenes közötti terület mutatja. r további növekedése olyan egyensúlyi állapotot eredményez, ahol mindenki *piros* identitású, ám egyesek *cselekvés-1-et* választanak (*All-Red*). Olyan esetekben fordul elő ilyen egyensúly, amikor a *zöldet* választók vesztesége (I_0^G) kiegészíti a társadalmi kirekesztés (r) nagyságát. Ehhez az egyensúlyhoz alacsony I_S^R érték tartozik, ami jól magyarázza a kirekesztés generálta társadalmi mozgásokat.

5.4. TOVÁBBI KÖVETKEZTETÉSEK

Az alábbi észrevételek a kirekesztés és a szegénység elleni küzdelem vizsgálatához adhatnak támpontot.

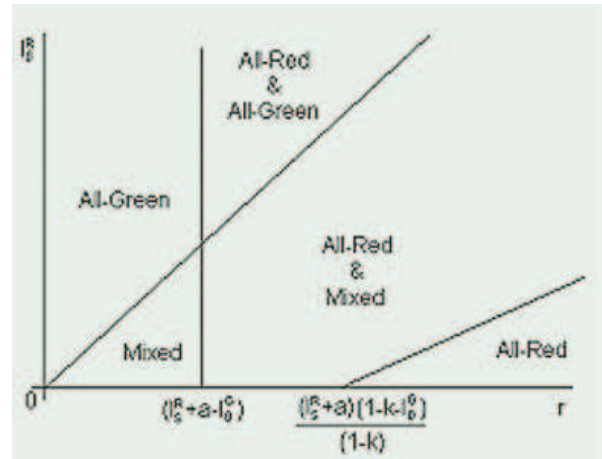
1. A modell jól magyarázza az olyan munkaügyi programok sikerét, amelyek kiemelik az egyéneket a saját környezetükből. A jelenség oka az interakciókból fakadó negatív hatások csökkenése.

2. A modell alapján megmagyarázhatóvá válik az is, hogy miért lehet szükséges a kisebbséghez tartozó diákok képzését kezdetben elválasztani a többséghez tartozókéétól. Az iskolaválasztás ugyanis szabályok elfogadását is jelenti, amely engedmények nélkül a vázolt veszteségek forrása lehet.

3. A speciális megoldások hatását is új fényben világítja meg a modell. A látszólag a kisebbség érdekében meghozott intézkedések egyfelől retorikájuk által növelik a társadalmi kirekesztést (r), míg a nyitás gesztusával csökkentőleg is hatnak rá. A modell alapján feltételezhető, hogy eme szabályok visszavonásával az eddigieknél jelentősebb hatásokat lehet elérni.

A modell továbbá felhívja a figyelmet arra is, hogy a törvény szerinti egyenlő-

ség nem feltétlenül elegendő a társadalmi csoportok egyenlőségéhez.

2. ábra: Zöld és piros identitású csoportok kialakulása

6. KONKLÚZIÓ

Összegezve az eddig leírtakat, először is hangsúlyozni kell a vizsgálat tárgyát: milyen módon hat az identitás a gazdaságban. Ehhez olyan modellt építettek a szerzők, amelyben az énkép, a pszichológia és szociológia tudományos eredményeivel összhangban, a társadalmi különbségeken alapult. Azért érdemes így bővíteni a hasznossági függvényt, mert, állításuk szerint így egy olyan modellhez jutottak, amellyel nagy előrelépést lehet elérni a döntés elméleti megismerésében. Egy olyan világban, ahol a társadalmi különbözőségeknek ekkora hatása van, az egyik legfontosabb egyéni választás a csoportválasztás. Ezáltal pedig az egyik legfontosabb, gazdaságot determináló erő az a kötöttség, amely gátat szab a választás szabadságának, ezzel a gazdasági cselekvésnek és a jólétnek.

Ebben a modellben az identitás négy fő mechanizmuson keresztül jelenik meg a gazdaságban. Elsőként azáltal, hogy megváltoztatja az egyén saját cselekvésének kifizetéseit – ezt jelentette az

I_S érték. Másrészt az identitásból fakadó externális hatás (I_O) révén mások cselekedetei is hatással vannak az egyéni kifizetésekre. (Ezt példázza a szegénységet vizsgáló modellben a *pirosak* vesztesége, amely abból fakadt, hogy nem voltak tagjai a domináns kultúrának.) Harmadrészt kiemelték a különböző identitások közti választás gazdasági jelentőségét. A modellben az egyének szabad választása mellett (*zöld* vagy *piros*) soha nem jött létre olyan állapot, amikor mindenki „teljesen *zöld*” lett volna. Ráadásul a társadalmi kizárás mértékével együtt nő azon egyensúlyi állapot valószínűsége is, amelyben az egyének tartózkodnak a kifizetődő cselekvésektől. Végül pedig kiemelték, hogy sem a társadalmi kategóriák, sem a viselkedési előírások nem tekinthetők állandóknak – változásuk pedig az identitásalapú preferenciákban is megnyilvánulnak. Ebből következően pedig a munkanélküliséggel kapcsolatos irányelvek szerepére és súlyára hívták föl a figyelmet.

Szükséges azonban jelezni, hogy ez a modell az identitás gazdasági hatásainak

csupán felszínével foglalkozik. Megállapításuk szerint a további kutatások fő feladata, hogy lehetővé tegyék a részletesebb elemzést, és létrehozzák az *időben és térben összehasonlítható identitás* fogalmát. (Mi lehet az oka az osztályfogalmak különbözőségének? Mi az oka a nemek eltérő integráltsági szintjének a különböző országokban? Mi magyarázhatja az etnikai feszültségek mértékéi közti különbségeket? Az ezeket fejtegető összehasonlító tanulmányok segíthetnek abban, hogy jobban megismerjük az identitásalapú preferenciákat.)

Az Akerlof és Kranton által megalkotott elméleti keret alkalmas lehet arra, hogy más tudományágak segítségével az ökonomiai értékelés részévé tegye a pénzzel nem mérhető döntési változókat.

(George A. Akerlof–Rachel E. Kranton: *Economics and Identity. The Quarterly Journal of Economics* 115 (3), 2000. augusztus)

SÁRVÁRI BALÁZS